

(شکل ۱) عرابه برنزی متعلق به ۵۰۰۰ سال پیش که در تل عقرب نزدیک شهر بغداد پیدا شده و در موزه بغداد محفوظ است

نگاهی گذشته‌ها با نگاه باستان‌شناسی

دکتر عیسی بهنام
استاد دانشکده ادبیات

در دورانهای بعد ساکنان شمال بین‌النهرین، (بابلیها و آشوریها)، که با مردم سومر اختلاف نژادی داشتند، از این وسایل و روشهای نظامی استفاده کرده، بر سومریها مسلط گردیدند.

برای تکمیل مطالب فوق در این شماره دو عکس از یک عرابه سومری که از «تل عقرب» نزدیک مرز ایران در عراق پیدا شده، و در موزه بغداد محفوظ میباشد، ارائه میدهیم (شکل‌های ۱ و ۲). این عرابه کوچک که نمونه‌ای از عرابه بزرگ معمول در آن زمان است در حدود ۵۰۰۰ سال پیش ساخته شده.

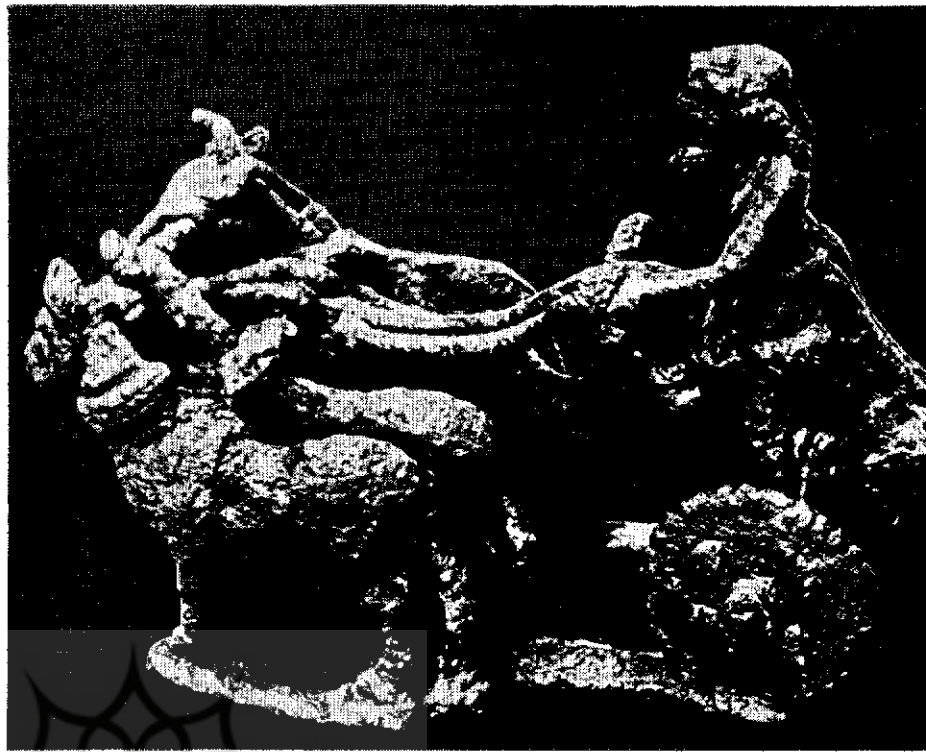
عرابه مزبور فقط دو چرخ دارد، و چرخها، که از سه قطعه چوب ساخته شده، بوسیله قطعات برنز بهم متصل گردیده بودند. چهار خر یا گورخر بعرابه بسته شده و مردی روی قسمت واقع میان دو چرخ ایستاده است و افسار حیوانها را در دست دارد. وجود عرابه در این زمانهای بسیار قدیم نشان پیشرفت فوق‌العاده تمدن مردم سومر میباشد. در نقوش قدیمتر از ۳۰۰۰ سال پیش از میلاد اثری از عرابه نیست. بنابراین میتوان گفت در آن تاریخ عرابه و خط با هم در یک زمان اختراع

در ضمن مقاله گذشته منظره‌ای از لشکرکشی «آناتوم» پادشاه شهر «لگش» بشهر «اوما» را که در مجاورت آن بود نشان دادیم. این واقعه مربوط بنیمه اول هزاره سوم، مثلاً در حدود ۲۷۰۰ سال پیش از میلاد مسیح بود. موضوع لشکرکشی و جنگ بین این دو شهر واقعه مهمی نیست که بتواند توجه ما را جلب کند. ولی اهمیت آن در این است که بما نشان میدهد که در حدود ۵۰۰۰ سال پیش عرابه‌های جنگی در لشکرکشیها بکار برده میشده و بدنبال عرابه‌های جنگی دسته‌های منظم و فشرده‌ای از سربازان با استفاده از «کاسک» (کلاه خود) و نیزه‌های بلند و سپرهای بزرگ برای سرکوبی دشمن پیش میرفته‌اند.

وجود چنین دسته‌های منظم نظامی و استفاده از این وسایل جنگی نشان درجه پیشرفت تمدن ساکنان آن نواحی میباشد. عبارت دیگر در حدود ۵۰۰۰ سال پیش ناحیه سومر، که جلگه‌ای در حاشیه فلات ایران است، بآن درجه تمدن رسیده بود که در جنگهای با همسایگان خود عرابه‌های جنگی و دسته‌های منظم نظامی با تجهیزات کامل از قبیل کاسک و نیزه‌های بلند و سپرهای بزرگ بکار میبرد.

(شکل ۳) قسمتی از مال‌بند عرابه با پیکر برنزی خر یا گورخر که در محل قدیمی « اور » نزدیک بصره پیدا شده و متعلق به حدود ۵۰۰۰ سال پیش است. موزه بریتانیا

(شکل ۲) عرابه برنزی که در شکل یک نشان داده شده است در اینجا از زاویه دیگری عکسبرداری شده

(شکل ۴) و خدای رعد و برق را نشان می‌دهد که بر عرابه چهارچرخه‌ای سوار است و شیر بال‌داری عرابه را در آسمان می‌برد. رب‌النوع کلاه چهارشاخی بر سر دارد. کلاه خدایان درجه دوم سه‌زوج شاخ‌داشت و کلاه‌های دوشاخی برای خدایان درجه سوم بود، و فرشتگان فقط یک زوج شاخ بر کلاهشان دیده می‌شد. وقتی پادشاهی قدرت خدائی میدادند بکلاه او یک جفت شاخ اضافه می‌کردند. رب‌النوع فوق‌الذکر با دست راست افسار شیر را گرفته و با دست چپ احتمالاً شلاقی را روی هوا می‌چرخاند. روی شانه‌های شیر ربه‌النوع برهنه‌ای ایستاده، و از دو دست او اشعه منکسر برق پراکنده می‌شود، و باین ترتیب رب‌النوع مذکور در آسمان، با صدای مهیبی که از گردش چرخهای عرابه‌اش شنیده می‌شود و با اشعه نورانی که ربه‌النوع همکارش می‌پراکند حرکت مینماید و باران و فراوانی نثار مردم روی زمین مینماید، زیرا در کنار علامتی که نشان دیوار شهر است، شخصی که احتمالاً صدر روحانیان است ظرف آبی را که تبرک یافته در دست دارد و بزمین می‌پاشد. باین طریق مردم شومر در حدود ۴۵۰۰ سال پیش عقاید و افکار مذهبی و افکار خود را روی مهره استوانه‌ای شکلی نقر کرده‌اند (همانطوریکه امروز مقابل جلو خان مسجد شاه مهر میکنند)

شده‌اند، و اهمیت این دو اختراع از تمام اختراعات بشر بالاتر است. در حقیقت اگر خط اختراع نشده بود ما امروز بی‌بایه تمدن کنونی نرسیده بودیم و بهمین طریق اختراع چرخ و استفاده از آن برای کشتش بمنزله پدر بزرگ اتومبیل‌های سواری امروز است.

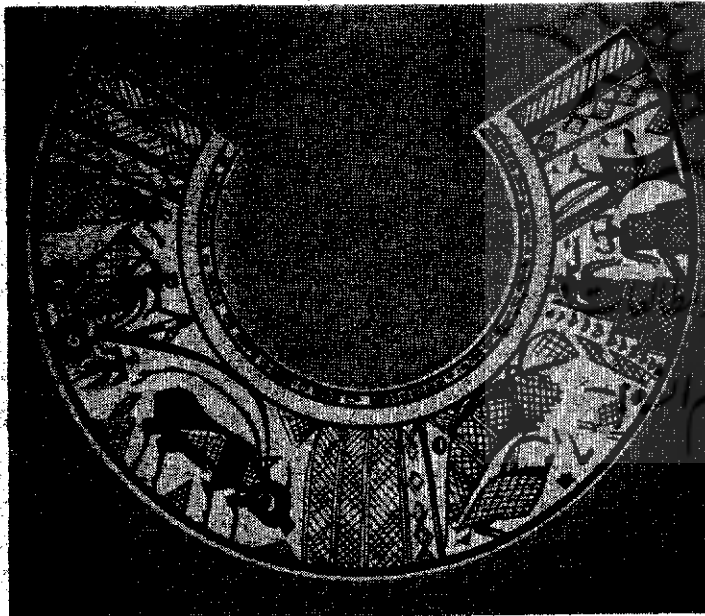
تنها در شهر « لگش » استفاده از عرابه نمیشد. در شهر « اور » نیز آثاری مربوط به عرابه و متعلق به ۳۰۰۰ سال پیش از میلاد پیدا شده. « اور » از بصره زیاد دور نیست، و در روی فرات قرار دارد، و امروز تحت نام « مقیر » شناخته می‌شود. عکس شماره ۳ قسمتی از مال‌بند عرابه‌ایرا نشان می‌دهد که در « اور » پیدا شده و در موزه بریتانیا در لندن محفوظ است. از دو حلقه‌ایکه مشاهده می‌شود افسار حیوانها عبور می‌کرده و حلقه سمت راست متعلق با افسار سمت راست بوده و از حلقه سمت چپ قسمت چپ افسار می‌گذشته است. در بالای این حلقه‌ها، برای زینت، خری را مجسم کرده‌اند و از یال و پوزه و خصوصاً از گوشهای این حیوان کاملاً پیداست که خر یا گورخر است. گاهی خدایان نیز بر عرابه سوار میشدند. مثلاً در مجموعه « پیرپون مورگان » مهر استوانه‌ای شکلی است که در نیمه دوم هزاره سوم یعنی در حدود ۲۲۵۰ سال پیش از میلاد ساخته شده

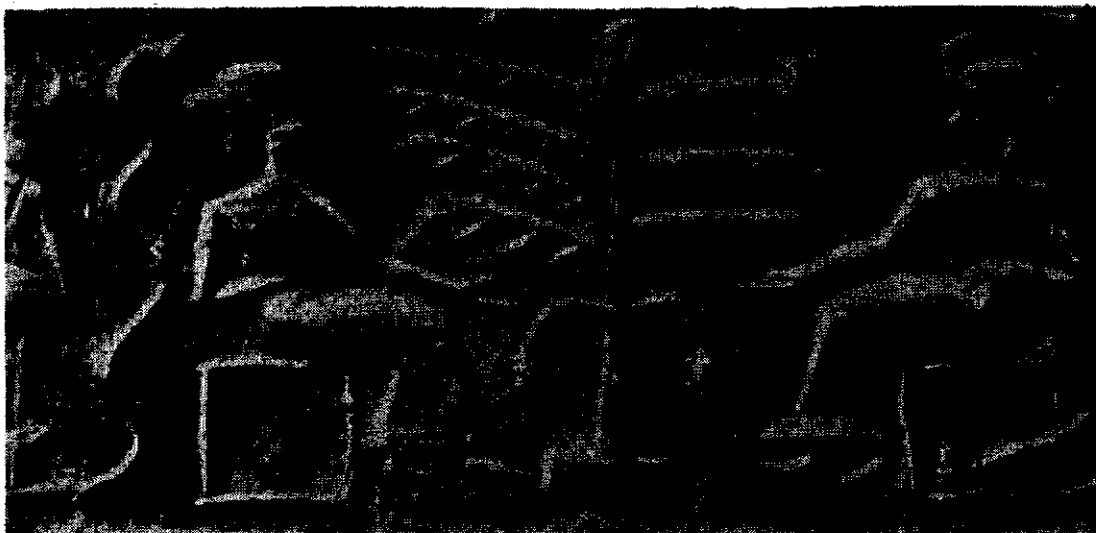
بالا: (شکل ۴) اثر مهر استوانه‌ای شکل بر روی گل متعلق به ۵۰۰۰ سال پیش، از مجموعه «بی‌پرون مورگان» در نیویورک. خداوند رعد و برق در آسمان بر عرابه‌ای سوار است و شیر بالنداری عرابه را می‌کشد
پائین: (شکل ۵) ظرف سفالین مکشوف درشوش متعلق به حدود ۳۰۰۰ سال پیش از میلاد. در روی این ظرف معابد چند طبقه (زیگورات) و عرابه چهار چرخه که بوسیله گاوی کشیده می‌شود نشان داده شده است

و ما امروز از آن افکار و عقاید اطلاع پیدا می‌کنیم. این مهره‌های استوانه‌ای شکل بجای نشان اشخاص بود، و از سرتاسر سوراخی که در میان آن بود نخ می‌گذرد و باین طریق مهره را بگردن خود آویزان می‌کردند تا خدایانی که روی آن نقش شده بود همواره حافظ جان آنها باشند، و اگر آن مهره را روی قطعه‌ای از گل نرم می‌چرخاندند، نقشی که در شکل مشاهده می‌شود بصورت برجسته بوجود می‌آمد. امروز معنی و مفهوم بسیاری از این نقوش برای ما نامعلوم است، ولی بسیاری از آنها نیز برای ما روشن گردیده.

اینها همه نشانی از درجه تمدن مردم سومر در آن زمان بوده است. سومریها قومی آریائی بوده‌اند و از کوه‌های مغرب ایران بجلگه‌های حاصلخیز میان دونه‌ر دجله و فرات سرازیر شده بودند. پیش از اینکه وارد جلگه شوند کارشان گله‌داری در کوه‌های مزبور بود، و پس از استقرار در جلگه و تشکیل جمعیت‌های متمرکز و ایجاد زمینهای زراعتی و شهرها و آبادیها، یادگار ایامی را که در کوهستان بسرمی‌بردند از خاطر نبردند، و چون محل خدایان را در قلل کوهها میدانستند، وقتی در جلگه مستقر شدند، معابد هفت طبقه‌ای با آجر و خشت برپا نمودند، و در آخرین طبقه آن مجسمه خداوند را قرار دادند، و روی ظرف سفالینی که درشوش پیدا شده (شکل ۵) و متعلق بحدود ۵۰۰۰ یا ۵۵۰۰ سال پیش از میلاد است، معابد چند طبقه «زیگورات» نشان داده شده. در گوشه دیگر همین ظرف عرابه‌ای دیده می‌شود که چهار چرخ دارد و گاوی آنرا میکشد، و باین طریق قدمت عرابه در سومر احتمالاً به ۵۰۰۰ سال پیش می‌رسد. در آن تاریخ عرابه با گاوی کشیده می‌شده.

مهر استوانه‌ای شکل دیگری در موزه بریتانیا در لندن محفوظ است، و متعلق باواخر هزاره سوم، یعنی حدود ۲۲۰۰ سال پیش از میلاد است (شکل ۶). این مهر استوانه‌ای شکل (که عتیقه فروشان آنرا لول مینامند) آدم و حوا را در بهشت نشان می‌دهد. آدم و حوا هر کدام روی چهار پایه‌ای نشسته‌اند.

بالا: (شکل ۶) نقش مهر استوانه‌ای شکل بر روی گل متعلق به ۵۰۰۰ سال پیش. موزه بریتانیا - آدم و حوا در بهشت و شیطان بصورت مار در پشت حوا

پائین: (شکل ۷) یک مرد سومری در حال عبادت. مکشوف از تل اسمار نزدیک بغداد متعلق به ۵۰۰۰ سال پیش

آدم مانند فرشتگان یک زوج شاخ دارد. در پشت حوا شیطان بصورت ماری دیده میشود. درخت خرمائی در میان آن دو قرار دارد، و این مهر استوانه‌ای شکل قدمت خلقت بشر را به ۵۰۰۰ سال پیش میرساند، درحالی‌که طبق تحقیقات دانشمندان در رشته‌های مختلف علوم، خلقت انسان لااقل تا دو میلیارد سال پیش بالا میرود.

برای پایان دادن باین گفتار از میان تعداد زیاد مجسمه‌هایی که در نواحی مختلف سومر پیدا شده، یکی را انتخاب نموده، معرفی مینمائیم (شکل ۷).

محل پیدایش این نقش «تل اسمار» است، که نام قدیم آن «آشنوناك» بوده است، و در کنار دجله نزدیک سرحد ایران واقع است. این مجسمه سنگی کوچک متعلق بحدود ۵۰۰۰ سال پیش است، و یکی از مردم آن زمان را نشان میدهد که در مقابل خداوند دستهای خود را بر سینه نهاده، ظرفی در دست دارد. در این ظرف مایع متبرکی بوده، و از نگاه این مرد خواهش و تمنا از خداوندش تراوش مینماید. موهای سر و ریشش را بطرز مخصوصی آرایش داده، و اینطور بنظر میرسد که واقعاََ مرد متمدن و متواضع و فهمیده‌ای است.

نگارنده امیدوارست باین طریق خوانندگان این مجله را تا اندازه‌ای با زندگی مردم ۵۰۰۰ سال پیش آشنا کرده باشد، و اگر این‌گونه مطالب مورد پسند باشد، در شماره‌های آینده نیز مطالب دیگری که تازگی داشته باشد ارائه خواهیم داد.